

servationi pacis et regni consulendo. Nam si Abiathar contra ipsum conspiraverat, et Adoniæ amicitia conjunctus erat, timere non immerito poterat Salomon, ne post Adoniæ mortem Abiathar in pontificatus ministerio, et Hierosolymis manens, aliquid in suam perniciem moliretur. Tales ergo circumstantiæ tunc occurrere potuerunt, ut posset rex prudenter et sine peccato illo modo cogere Pontificem, etiamsi jurisdictionem in illum non haberet.

8. *Argumentum, ex veteri pontificatu ad novum desumptum, nullum est in presenti causa.* — Addo vero ultimo, etiam si daremus (quod nunc non concedimus) Pontificem in lege veteri non fuisse exemptum a potestate coerciva regis, nullum inde argumentum sumi ad tempus legis gratiæ. Nam potestas regum in lege gratiæ in se non est major quam fuerit in lege veteri; in utraque enim est mere civilis, et naturalis ordinis ac originis, quamvis in lege veteri fuerit specialiori modo a Deo collata. Dignitas autem et potestas pontificia est longe major, et altioris ordinis, ut ex hactenus dictis satis constat, et in tractatu de Legibus dictum est. Ideoque nullum argumentum fieri potest a Pontifice veteri ad Christi Vicarium, in his, quæ ad subjectionem et imperfectionem pertinent. Nam Mosaico Pontifici non sunt datæ claves regni cœlorum, neque illa potestas ligandi et solvendi, cujus actio in terris rata habetur in cœlis, quæ Summo Pontifici Vicario Christi datæ sunt cum suprema Ecclesiæ gubernatione longe majori, quam haberet vetus Pontifex ad regendam synagogam, cui nullibi dictum est: *Pasce oves meas*, sicut dictum est Petro. Ergo multo magis pugnat cum pontificatu legis novæ subjectio ad temporalem principem, quam in lege veteri repugnaret, ac proinde ex factis legis veteris nullum argumentum ad legem novam sumi potest. Præterquam quod pontificatus illius legis ad cæremonialia ejus pertinebat, quæ jam omnino cessarunt, et nova institutio facta est, secundum quam suprema potestas et exemptio Vicario Christi data est.

9. *Instantia hæreticorum.* — *Responsio.* — Sed urgent adversarii, postulantes a nobis ut hanc institutionem ex Scriptura osterdamus, utunturque altero modo contra nos argumentandi ex Scripturis, quod supra negativum vocavimus, nimirum, quod nullibi in novo Testamento scriptum inveniatur, Pontificem Romanum habere primatum seu pote-

statem in reges, præsertim quæ ad temporalia aliquo modo extendatur. Si autem quæ hactenus diximus expendantur, non solum facile huic argumento respondemus, sed etiam plane evidenter in regem Angliæ illud retorquemus. Primum enim, quod attinet ad potestatem et primatum in reges, jam constat ex superius dictis, ubi declaravimus quomodo hæc potestas ex Scriptura et verbis Christi colligatur, neque esse necessarium ut ipsa etiam collectio in Scriptura sit expressa, sed satis superque esse, ut traditione et definitione Ecclesiæ declarata ac firmata sit. Quod vero ad exemptionem pertinet, præterquam quod ex ipsa superiori potestate manifeste colligitur, ex verbis etiam Christi, et simili Ecclesiæ traditione in libro sequenti probabitur.

10. *Argumentum adversariorum in ipsos retorquetur.* — Ad argumentum ergo negativum, negamus potestatem Pontificis Romani in reges ex Scriptura non probari. Retorquemus autem argumentum hoc modo: primatus regis Angliæ non probatur ex Scriptura, et, secundum fidem ejus, nihil est credendum quod in Scriptura non continetur; ergo secum repugnat, illum asserendo, et subditos ad illum credendum cogendo. Major probatur, quia ex veteri Testamento non ostenditur, tum quia omnia testimonia, quæ afferuntur, id non probant etiam de statu legis veteris, ut vidimus; et licet probarent de illo tempore, nihil pro statu legis novæ efficerent, ut etiam ostensum est. Neque etiam ex novo Testamento probari potest; nam omnia testimonia, quæ rex adducit, nullius momenti sunt, ut ostendimus. Unde Sacellanus ejus (ut relatum invenio) ingenue fassus est, fundamentum illius primatus in solo veteri Testamento quæri oportere, et nullum illius in novo vestigium aut exemplum inveniri. Idemque argumentum fieri potest contra exemptionem regis Angliæ a jurisdictione coactiva Pontificis, nam illius fundamentum, si quod esse posset, esset certe in veteri Testamento quærendum; in novo autem nullum habet, sed pugnat potius cum generalibus verbis Christi: *Quodcumque ligaveris, et, Pasce oves meas.*

CAPUT XXVII.

ALIIS OBJECTIONIBUS EX CONCILIIIS SUMPTIS SATISFIT.

1. *Prima objectio.* — Addit præterea rex Angliæ in sua Præfatione, pag. 22, *prædictam in reges potestatem, a Pontificibus usurpata, cum Conciliis et Patribus pugnare; dicitque, in sua Apologia id demonstrasse. In ipsa vero Apologia, pag. 29, imprimis inducit Concilium Arelatense, tempore Caroli Magni congregatum, quod in fine capitulorum ita concludit: Hæc igitur sub brevitate, quæ emendatione digna perspeximus, quam brevissime adnotavimus, et D. imperatori præsentanda decrevimus, poscentes ejus clementiam, ut si quid hic minus est, ejus providentia suppleatur; si quid secus quam se ratio habet, ejus judicio emendetur; si quid rationabiliter taxatum est, ejus adjutorio divina opitulante clementia perficiatur.* Ex quibus verbis colligere vult rex Angliæ, Patres illius Concilii recognovisse imperatorem ut judicem, et superiorem suum, et suorum decretorum.

2. *Solutio.* — Nihil tamen minus ipsi senserunt, aut imperatorem sentire existimarunt. Nam in prologo ejusdem Concilii sic de imperatore loquuntur: *Ecclesiæ Dei statum vigili instantia roborare disponit.* Et infra: *Omnibus Dei sacerdotibus obsecrans et obtestans, ut Ecclesias, quas regendas susceperunt, pia prædicatione instruant, etc.* Et in fine prædictorum verborum, non postulant sua decreta ab imperatore confirmari, sed ejus adjutorio perfici, id est, executione mandari. Regimen vero ecclesiarum non imperatori, sed sibi creditum esse cognoscunt: duo vero imperatoris officia in hujusmodi rebus indicant, scilicet, exhortari et adjuvare pastores Ecclesiæ in suo regimine, quæ, ut sæpe diximus, ad jurisdictionem non pertinent, sed ad pietatem, et humanam potentiam, seu auctoritatem. Est præterea in verbis illis advertendum, in eis non esse sermonem de rebus fidei, sed de decretis pertinentibus ad moralem usum, ut patet ex verbis illis, *quæ emendatione digna perspeximus, quam brevissime notavimus.* Quia ergo in illis multa decreta erant, quæ laicos simul cum clericis contingebant, ut patet ex cap. 4, 5, 12, 13, 15, 22 et 23, ideo prudenter fecerunt illa imperatori præsentando, ut ejus auctoritate adjuti, ea possent facilius executioni mandare. Cætera autem verba urbanita-

tis, modestiæ et humilitatis sunt, ut ex usu similium verborum constat, ideoque vanum est ex illis propriam subjectionem vel jurisdictionem colligere.

3. *Secunda objectio ex quibusdam provincialibus Conciliis.* — *Diluitur.* — Secundo objicit rex, *sex Concilia generalia, quæ ait, sese penitus Carolo Magno tradidisse.* Nominat autem Concilium Francofordense, Arelatense, Turonense, Cabilonense, Moguntinum, ac Rhemense. Sed imprimis non video cur hæc generalia Concilia vocet, cum fere omnia provincialia sint, et ad summum quædam sint nationalia; deinde nihil in dictis Conciliis reperio, propter quod dicantur, *se penitus Carolo tradidisse.* Et imprimis Concilium Francofordense sine dubio generale non fuit, nam, ut ex titulo Epist. ejusdem Concilii ad præsules Hispaniæ constat, solum Episcopi Germaniæ, Galliæ et Aquitaniæ in eo interfuerunt, et de legatis Apostolicis ejusve confirmatione nulla fit mentio. De Carolo autem Magno in titulo libelli sacrosyllabi solum dicitur, Concilium fuisse habitum sub præsentia Clementissimi Principis Caroli. Ubi Carolus non ut auctor, sed ut exhortator et defensor, neque ut pars Concilii, sed ut honorificus testis ponitur. Et quamvis in principio libri sacrosyllabi Carolus necessitatem extirpandi quemdam errorem Concilio proponat, postea vero solum Concilium est, quod veritatem docet in discursu illius libri, cujus auctor dicitur fuisse Paulinus, qui in fine libri sic ait: *Nos autem Domini, et charissimi fratres, sequentes præcedentium Patrum sanam fidei doctrinam, respicientes per omnia deturamenta nugacium hominum, corde credamus ad justitiam, et ore confiteamur ad salutem, etc.* Postea vero solum orat pro Carolo Magno, *ut Deus eum protegat et defendat, etc.,* eumque postea precatur, ut contra visibiles hostes pro Christi amore dimicet. Neque ibi aliud verbum invenio, quo illud Concilium *se penitus Carolo tradiderit.* Satiisque fecisset rex Angliæ, si in actis illius Concilii considerasset, eundem Carolum, in epistol. ad Elipandum, et alios Hispanos sacerdotes, non Patrem, aut primatum Ecclesiæ, sed filium et defensorem S. Dei Ecclesiæ seipsum appellare. Item potuisset advertere, Patres illius Concilii, cum in fine dicti libri sententiam protulissent, statim addidisse, *reservato per omnia juris privilegio Summi Pontificis Domini et Patris nostri Adriani, primæ sedis Papæ.* Item notare posset, quod inferius

aiunt, et *B. Petri, primi Pastoris Ecclesie*. Ac denique notari potest, solam Synodum Episcoporum scripsisse doctrinam fidei ad Elipandum et alios; postea vero scripsisse Carolum, tanquam protectorem, et defensorrem Synodi.

4. *Ad Concilium Turonense. — Ad Concilium Cabilonense.* — De Concilio Arelatensi jam diximus. In Turonensi autem nihil aliud invenitur, nisi quod in ejus præfatione illum laudant, et saluberrimis ejus exhortationibus illuc convenisse fatentur; in fine autem his verbis concludunt: *Hæc nos in conventu nostro ita ventilavimus, sed quomodo deinceps piissimo Principi nostro de his agendum placebit, nos fideles famuli libenti animo ad nutum et voluntatem ejus parati sumus.* Quid enim aliud religiosi et prudentes, ac modesti Episcopi dicturi erant ad pium imperatorem, qui sancto zelo ea tantum, quæ ad bonum Ecclesie pertinebant, procurabat, non tanquam Ecclesie gubernator, sed tanquam filius et defensor? In Concilio autem Cabilonensi, in principio, habentur similia verba supra tractatis ex Concilio Arelatensi, et ideo idem repetere necesse non est. Nam in illo Concilio solum agitur de moribus, et inter illius decreta etiam inveniuntur aliqua laicis communia, ut c. 18 et 21, et maxime 43. Ubi eam ob causam in adhibendo remedio quibusdam publicis et communibus vitiis, sententia imperatoris expectanda dicitur. Neque aliud verbum in illo Concilio invenio, quo se penitus imperatori tradiderit. Sed in c. 66 tantum decretum est, ut ab omnibus inde sinenter oretur pro rege, quod longe diversum est. Imo ibi additur dixisse Concilium, Scripturarum monita et canonum instituta diligenti indagatione inquirenda, et simili observatione perficienda esse, in quo non imperatoria, sed ecclesiastica auctoritas post Scripturas commendatur. Quin potius illi subjectioni Concilii ad imperatorem, quam exaggerat rex Angliæ, repugnant cap. 28 et 37 ejusdem Concilii. Nam in priori dicitur, de gradibus propinquitatum, matrimonia utique prohibentium, vel irritantium, canones ecclesiasticos consulendos esse, non regem. Posteriori vero dicitur, Conciliorum canones a sacerdotibus legendos esse et intelligendos, quia per eos vivere debent et docere.

5. *Ad Moguntinorum Concilium.* — Idem fere judicium est de Concilio Moguntino, nam licet in Præfatione Concilii Patres eodem honore tractent imperatorem, et omnia ad il-

lum referant, sicut præcedentia, nihilominus satis ibidem distinguunt potestates, et laicis controversias mundanarum legum, vulgique justitias (ut aiunt) committunt, et unicuique personæ et statui proprium honorem impendant: *Secundum dictum* (inquiunt) *B. Petri, primi Pastoris Ecclesie*¹. Unde inferius subdunt: *Insuper etiam congruum nobis esse videbatur, ut sacerdotes et Ecclesie Dei jure legitimo et inconculso honorarentur: de quibus Dominus ait: Qui vos audit, me audit, et qui vos recipit, me recipit. Qui autem me recipit, recipit eum qui me misit*². *Et Apostolus ad Hebræos: Obedite, inquit, præpositis vestris, et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris*³. Inferius vero, in c. 6, cum de filiis exhæredatis a parentibus quædam disponent, quoniam civilem materiam attingere videbantur, addunt: *Quantum ad nos, vel ad nostram pertinet potestatem, et ad imperatorem aiunt: Quod si forte extra officium nostrum abicubi inventum fuerit admonere Vestram Clementiam audeamus, ut emendentur.* Ubi aperte sua potestate in causis spiritualibus et piis disponunt, ubi autem sæculare auxilium necessarium est, illud ab imperatore postulant. Sicque in c. 7, in causis pauperum aiunt: *Hoc omnino emendetur per jussionem vestram.* Et in c. 8, optime de utraque potestate loquuntur.

6. *Ad Concilium Rhemense.* — Denique in Concilio Rhemensi fit quidem in principio honorifica mentio imperatoris, nihil autem ei tribuitur, quod jurisdictionem aliquam in Concilio ei concedere videatur. Imo cum in principio dicatur (quod in superioribus etiam quatuor Conciliis dictum erat), *conventum illum a Domino Carolo piissimo Cæsare, more priscorum imperatorum fuisse congregatum, quasi in declarationem illius moris additur, ordinante Ulfario, ejusdem Sanctæ Sedis Archiepiscopo.* Quod paulo post in Conciliis etiam generalibus explicabimus. Nam hæc quinque, de quibus diximus, provincialia tantum sine dubio fuerunt, et ideo convocatio propria, et cum potestate jurisdictionis ad Archiepiscopum pertinebat, tribuitur autem imperatori tanquam petenti, et per temporalia subsidia cooperanti.

7. Tertio, objicit rex quatuor prima gene-

¹ 1 Petri 2.

² Luc. 10.

³ Hebr. 13.

ralia Concilia: *Imo, et alia* (inquit) *quatuor sic vulgo appellata, imperatoris prudentiæ ac pietati sese in omnibus subjecisse. Adeo ut Ephesinum illud quater satis distinctè inculcet, se accitos coisse imperatoris oraculo, nutu, sanctione et mandato.* Inducit præterea verba ejusdem Concilii in epistola ad Augustos, ubi Patres dicunt, *universos se supplices ad pietatis ejus dominationem confugere, ut quæ contra Nestorium et illi consentientes gesta sunt, robur suum haberent.*

8. *Solutio.* — Verumtamen in quatuor primis Conciliis dissimulat rex ea omnia, in quibus Episcopi Romani primatus et potestas supra imperatores et supra Concilia generalia ostenditur, et unum tantum vel aliud verbum arripit, quo imperatoria dignitas in suo gradu commendatur, et facilem habet ex aliis locis intelligentiam. Et quoniam de Concilio Nicæno nihil in particulari rex adducit, et multa a nobis in superioribus allegata sunt, nihil hic addere necesse est, præsertim cum sit notum, quantum Constantinus imperator in illo Concilio Episcopis et eorum potestati detulerit.

9. Ex Concilio etiam Constantinopolitano I, nihil rex notat, cum tamen ignorare non debeat quid Patres illius Concilii ad Damasum Papam scripserint, nimirum: *Mandato litterarum superiore anno a Vestra Reverentia post Concilium Aquileiense ad sanctissimum imperatorem Theodosium missarum, ad iter duntaxat Constantinopolim usque faciendum nos præparavimus, atque de hoc uno Concilio celebrando consensum Episcoporum una nobiscum attulimus*¹. Ecce quomodo imperatores ad cogenda Concilia concurrunt, scilicet, vel impetrando et postulando a Pontifice convocationis mandatum, vel illo obtento illius executionem procurando, vel in virtute illius jubendo.

10. Ex Concilio etiam Ephesino posset rex Theodosii et Valentini imperatorum verba, quæ in epistola ad Concilium posuerunt, notare. Cum enim Candidianum comitem ad Concilium mitterent, ut esset quasi Concilii protector, et pacis conservator, subjungunt: *Sed ea lege et conditione, ut, cum questionibus et controversiis, quæ circa fidei dogmata incidunt, nihil quidquam commune habeat; nefas enim, qui sanctissimorum Episcoporum catalogo adscriptus non est, illum Ecclesie negotiis et consultationibus sese immiscere.*

¹ Theodoret., lib. 5 Hist., c. 9.

Habetur hæc epistola in tomo primo illius Concilii, cap. 32. Et in cap. 29 habetur epistola Cyrilli ad Cælestinum Papam, in qua petit ut sententiam suam in causa fidei, quæ tunc contra Nestorium tractabatur, Macedonia et totius Orientis Episcopis perspicue per litteras exponat. Et ex tomo secundo, præsertim a c. 13, constat nihil in illa Synodo sine Pontificis auctoritate actum esse. Præterea in actis præambulis ad Concilium Chalcedonense habetur epistola Valentini et Marciani Augustorum ad Leonem Papam, ad quem ita loquuntur: *Tuam Sanctitatem principatum in episcopatu divinæ fidei possidentem sacris litteris in principio justum credimus alloquendam, invitantes atque rogantes, ut pro firmitate et statu nostri imperii æternam divinitatem Tuam Sanctitas deprecetur, et ut tale propositum atque desiderium habeamus, quatenus omni impio errore sublato per celebrandam Synodum, te auctore, maxima pax circa omnes Episcopos fidei catholice fiat.* In quibus verbis maxime expendo illam particulam, *te auctore*; nam ex illa cum præcedentibus optime explicatur, quid imperator, quidve Pontifex in congregando Concilio conferat, scilicet imperator intercessionem, Pontifex auctoritatem. Eademque verba sufficiunt ad explicanda verba Concilii Ephesini, de convocatione illius per imperatorem. Quæ vero Patres ejusdem Concilii post illius definitionem ad Theodosium scripserunt¹, supplicantes ut in illo gesta, ac definita suum robur obtineant, eundem supra explicatum sensum habent, scilicet, petiisse Patres illos, ut auctoritate sua fidem protegerent, ac defenderent. Unde inferius², in alia epistola ad Augustos, eos exhortantur ut vestigia majorum suorum imitentur, ut quemadmodum (inquiunt) *singuli eorum Sanctorum Patrum Synodis imperii sui tempore celebratis paruerunt, Patrumque sanctiones legibus suis munierunt, et quam illis deferrent observantiam, decretis suis ostenderunt, ita et vos, etc.* Ubi clare imperatoris esse docent parere, et observantiam exhibere decretis Synodorum generalium, deinde vero suis legibus ea munire, et executionem procurare. De quo puncto legi etiam potest Synodus tertia Romana sub Symmacho, ubi non solum Patres, sed etiam Theodoricus rex Pontifici tribuunt

¹ Habentur tom. 4 ejusdem Concilii, c. 14.

² Cap. 16.

potestatem cogendi Concilia, licet ad petitionem imperatorum aut regum illa frequenter utatur.

CAPUT XXVIII.

PATRUM TESTIMONIIS, QUÆ REX OBJICIT, SATISFIT.

1. *Primum Augustini testimonium.* — *Hoc testimonium nihil favet regi.* — Uterius objicit rex quasdam Patrum sententias¹. Prima est Augustini, Psal. 124, ubi ait, Julianum, tametsi iniquum, infidelem et idololatram, nihilominus fuisse verum dominum temporalem, illique fuisse a Christianis obediendum. At quis hoc negat? superius enim ex professo a nobis probatum est, infideles etiam esse posse veros reges et dominos, eisque in rebus justis et licitis parendum esse. Quod etiam verum esse dicimus de rege hæretico et schismatico, quamdiu per Ecclesiam non deponitur, seu regno privatur. Atque ita locutus est Augustinus. Quod si rex dicit non posse deponi, oportet ut aliunde id probet, nam Augustinus certe id non dicit, et in aliis locis generaliter docet justum esse, hæreticos per cruciatus et pœnas ad fidem compelli. Quod si rex argumentum inde sumat, quod apostata ille impiissimus per Ecclesiam depositus non est, respondemus argumentum nullius esse momenti; non enim ideo id facere omisit Ecclesia, quia jure non posset, sed quia otiosum fuisset id tentare quod exequi tunc non poterat.

2. *Secundum testimonium ex Tertulliano.* — *Hoc testimonium tantum supremam regum in temporalibus potestatem commendat.* — Secundum testimonium est Tertulliani, lib. ad Scapulam, c. 2: *Christianus nullius est hostis, nedum imperatoris, quem sciens a Deo suo constitui, necesse est ut et ipsum diligat, et revereatur, et honoret, et saltem velit, cum toto Romano imperio quousque sæculum stabit, tamdiu enim stabit. Colimus ergo et imperatorem sic, quomodo et nobis licet, et ipsi expedit, ut hominem a Deo secundum, et quidquid est a Deo consecutum, et solo Deo minorem. Hoc et ipse volet. Sic enim omnibus major est, dum solo vero Deo minor est.* Hoc vero testimonio et alio Tertulliani nos etiam supra usum, ut potestatem supremam regum temporalium probarem, nihilque aliud ex verbis illis cum fundamento colligi potest. Nam

¹ In Apolog., p. 26.

quod imperatorem vocat *hominem a Deo secundum*, ideo dictum est, quia in ordine temporalis regiminis imperator vel rex supremus immediate sub Deo est, et nullum alium in eo ordine superiorem recognoscit. Atque in eodem sensu accipiendum est, quod illum vocat *solo Deo minorem*, utique in suo imperio, obedientia, ac regimine pure civili ac temporali. Nam alioqui manifestum est posse unum regem vel imperatorem temporalem esse majorem alio in potestate et ditione, etiam si unus alteri non subjiciatur. Majorique ratione Pontifex major est imperatore, quia non solum dignitate et ditione excedit, sed etiam illi superior est in alio excellentiori ordine, et in ordine ad altiorem finem. Sicque locum habet limitatio, quam in eisdem verbis Tertullianus adhibet: *Colimus imperatorem sic quomodo et nobis licet, et illi expedit*, utique in his quæ potestati illius subjacent, et Deo ejusque fidei non repugnant. Nam cum in his excedit et delinquit imperator, jam non legitima potestate utitur, et si Christianus sit, ut talis superiorem habet, a quo corrigatur.

3. *Tertio ex Justinio.* — Neque plus probant verba, quæ tertio loco ex Justino adducit, Apolog. 1 pro Christianis, quæ nos etiam supra tractavimus, et nihil probant, nisi imperatorem et regem, quamdiu rex est, esse verum dominum, cui obediendum est in his quæ illi subjacent. Nemo autem dubitabit posse regem, vel regno renunciare, vel illud amittere, et tunc etiam dominium ejus ac potestatem, et consequenter etiam obligationem illi obediendi cessare.

4. *Quarto ex Ambrosio.* — Quarto adducit verba Ambrosii, Oratione contr. Auxent., de Basilic. non tradend., in initio: *Dolere potero, potero flere, potero gemere, adversus arma, milites, Gothos, quoque lachrymæ meæ arma sunt. Tali munimenta sunt sacerdotis. Aliter neque debeo, nec possum resistere.* Quibus verbis videtur velle concludere rex Angliæ, Pontifices non posse iniquis schismaticorum regum conatibus potestate resistere, sed solo verbo, exhortatione ac precatione. Longe vero diversa erat mens Ambrosii, quam satis ostendit, quando Theodosio non sola prece, sed imperio, et spirituali potestate restitit. Sententia igitur Ambrosii fuit, non esse sacerdotis officium arma sensibilia, et materialia contra imperatorem tyrannum aut rebellem sumere, et militum castris illi resistere. Et nihilominus non negat habere Ecclesiam

potestatem qua illi resistat, sed quia hæc sæpe contra incorrigibiles et contemptores efficacax non est, ideo ait ultimum refugium sacerdotis in lachrymis et precibus ad Deum positum esse. Potuisset autem rex Angliæ attentius expendere verba, quæ in fine orationis posuit Ambrosius: *Quid honorificentius quam ut imperator filius Ecclesiæ esse dicatur? Quod cum dicitur, sine peccato dicitur, cum gratia dicitur. Imperator enim bonus intra Ecclesiam, non supra Ecclesiam est.* Ergo sicut filius corrigi poterit a patre, et ut inferior a superiore, quia si superior non est, profecto inferiorem esse necesse est; nam duo capita æqualia sine schismate esse non possunt. Estque similis locus, eodemque modo explicandus, apud Chrysostomum, Homil. 4 de Verb. Isai.: *Nam sacerdotis tantum est arguere, liberamque præstare admonitionem, non movere arma, non clypeos usurpare, non vibrare lanceam, nec arcum tendere, nec jacula mittere, sed tantum arguere, ac liberam præstare admonitionem.* Sub verbo enim arguendi, intelligendum est comprehendi quicquid ad correctionem ecclesiasticam pertinet, et tunc etiam locum habet quod idem Chrysostomus præmittit: *Ubi sacerdos contemptus est, dignitasque sacerdotii conculcata, neque quinquam præterea potuit sacerdos* (dicit Deo): *Ego quod erat mei officii præstiti, nihil amplius possum, succurre sacerdotio, quod conculcatur, etc.* Agit autem de Azaria, qui quantum potuit restitit Ozia, et cum porportionem de Pontifice novæ legis intelligendum est.

5. *Quinto ex Optato.* — *Verus ejus sensus.* — Quinto loco adducit verba Optati, lib. 3 contr. Parmen.: *Super imperatorem non est, nisi solus Deus, qui fecit imperatorem.* Sed hæc verba eodem modo quo similia Tertulliani exponenda sunt, scilicet, imperatorem esse in suo ordine sub Deo supremum, quod non excludit subordinationem ad spiritualement potestatem, quam ut Christianus habet. Et hanc fuisse intentionem Optati ex aliis locis ejus in superioribus allegatis, et ex occasione quam tunc habuit imperatoriam dignitatem tuendi, satis manifestum est. Agebat enim ibi contra Donatum, qui imperatorum leges despiciebat, dicens: *Quid est imperatori cum Ecclesia, quæ, ut ait, contra præcepta Apostoli Pauli meditabatur.* De quibus præceptis inferius ait servanda esse, *etiam si imperator gentiliter viveret.* Quod ergo, ait, solum Deum esse majorem imperatore, etiam de imperatore gentili intelligit, de quo cogi-

tare non potuit, habere in Ecclesia primatum, vel spiritualement potestatem; loquitur ergo de imperatore solum quoad temporalem potestatem.

6. *Sextum testimonium ex Gregorio.* — Sexto, majorem vim facit in verbis Gregor., lib. 2, ep. 61, indict. 2, alias c. 100, quæ est ad Mauricium imperatorem, super legem quam tulerat, ut milites in monasterio non susciperentur, quæ erat injusta, et contra supernaturalem finem, et nihilominus non est ausus revocare illam per eam indirectam potestatem, quam nos illi tribuimus; non ergo illam in se agnoscebat. Unde postquam Gregorius, verbis submissionis et humilitatis, imperatorem allocutus fuerat, eum *dominum suum, seque famulum pietatis suæ* appellans, deinceps iniquitatem legis ostendens, inter alia sic inquit: *Ego vero hæc dominis meis loquens, quid sum, nisi pulvis et cinis? sed tamen quia contra Dominum Deum hanc intendere constitutionem sentio, dominis tacere non possum.* Et nihilominus in fine epistolæ ita concludit: *Ego quidem jussioni subjectus eandem legem per diversas terrarum partes transmitti feci, et quia lex ipsa omnipotenti Deo minime concordet, ecce per suggestum meæ paginam serenissimis dominis nunciavi.* Utrobique ergo quæ debui exolvere, qui et imperatori obedientiam præbui, et pro Deo, quod sensi, minime tacui.

7. Respondemus, satis in superioribus ostensum esse, quid D. Gregorius de imperatorum potestate in Ecclesia senserit, cum in Psal. 5 Pœnit., alias 101, circa versum illum: *Tota die exprobrabant mihi inimici mei, contra eundem Mauricium imperatorem scriptum reliquerit: In tantum suæ temeritatem extendit vesaniæ, ut caput Ecclesiarum Romanam Ecclesiam sibi vendicet, et in domina gentium terrenæ jus potestatis usurpet.* Et infra, in alium versum: *Initio tu, Domine, terram fundasti,* eundem Mauricium inter Ecclesiæ persecutores annumerat, dicens: *Quid Nero, quid Diocletianus, quid denique iste, qui hoc tempore Ecclesiam persequitur?* Ex hoc ergo loco, alterius intelligentiam recte colligunt Cardinales Baronius et Bellarminus¹. Cum enim ille imperator, licet catholicus, et alias Ecclesiæ benefactor, sua potestate abuteretur, prudenter egit Gregorius ad eum sub-

¹ Responsio Baron., ann. 593, n. 14 et sequentibus.—Bellarm., in Respons. ad regem Angliæ.